

М.В. БЕЙЛІН, канд. техніч. наук

ТЕХНІКА ЯК СПОСІБ БУТТЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

В статті аналізується низка філософських концепцій техніки, її еволюція і характерні особливості кожного з періодів розвитку техніки; техніка розглядається у взаємозв'язку з сутністю людини, екзистенціальними і соціальними аспектами її буття.

В статье анализируется ряд философских концепций техники, её эволюция и характерные особенности каждого периода развития техники; техника рассматривается во взаимосвязи с сущностью человека, экзистенциальными и социальными аспектами его бытия.

The article is devoted to analysis of a number of technology philosophic conceptions, technology evolution and characteristic features of every technology development period; technology is viewed in relationship to human's nature, existential and social aspects of human's objective reality.

В самій повсякденності людського буття, в конкретних формах практичного зв'язку людини зі своїми предметами, світ практично перетворюється в "тотальний об'єкт", а людина усвідомлює себе активною істотою і центром Універсаму: обґрунтування свободи волі людини в класичній західноєвропейській філософії, як відомо, пов'язане з уявленнями про світ як тотальний об'єкт. Це перетворення людини в суб'єкт є зворотна сторона її вільного відношення до світу. В логіці цього відношення, образно висловлюючись, античний "фюзис" перетворюються в Природу-кладову. Середньовічне ремесло – мистецтво "техне" – стає раціональною дією, а сама людина перетворюється в Техніка. Це відношення людини в якості Суб'єкта до світу як тотального Об'єкту і знаходить своє вираження в феномені техніки.

Актуальність теми дослідження. В ХХ столітті суттєво змінюються самі механізми соціального буття людини, і відчуження людини виходить за рамки промислового виробництва. В цих умовах вільне відношення людини до світу, відношення до нього, як до тотального об'єкту, само починає носити тотальний характер, охоплює всі форми людської діяльності і спілкування. Саме людське буття перетворюється в тотальний об'єкт. Таємниця демонізму техніки полягає у збільшенні масштабів предметної залежності людини: для індивіда, затиснутого в своєму повсякденному житті механізмами предметної діяльності і світом речей, безособистісними перетвореними формами суспільного життя, інституціональними каналами спілкування, комунікаційними технологіями, різними фантомами соціальної дійсності, техніка перетворюється в "метафізику" людського буття, в єдиний спосіб його існування.

Іспанський філософ Хосе Ортега-и-Гассет вирішує проблему техніки у взаємозв'язку з іншою проблемою – сутності людини. Поставивши питання "що є людина?", Ортега приходять до висновку, що людина – то є "Я", є "Я і

оточуючі мене умови". Але умови ці не вичерпуються природним середовищем існування людини, вони включають в себе і той світ, який вона творить. Хоча людина і органічна частина природи, але визначає її життя не цей факт, а інші властиві тільки їй специфічні якості, які впливають із її сутності, у відповідності з якою вона, згідно Ортезі, є перш за все homo faber. Тобто їй іманентно властиві якості творця, техніка. Створюючи умови і засоби свого існування, вона, на відміну від тварин і предметів, чие буття обумовлено однією лише природою, сама творить себе. Цей процес здійснюється з допомогою техніки.

На думку Ортегі, техніка іманентна будь-якому людському початку. Його філософія, як відзначає К. Мітчем, спирається на ідею про людське життя, яке неминуче передбачає певне відношення з навколишніми умовами, однак не в пасивній формі, а в якості активного реагенту цих умов та їх творця. Характер людського життя і його особливості залежать від сформованого людиною проекту. Перша стадія – це створення завдяки творчій уяві певного проекту або установки по відношенню до світу, який конкретна особистість прагне реалізувати. Друга стадія – матеріальна реалізація цього проекту, оскільки особистість у своїй творчій уяві вирішила, ким або чим вона хотіла б стати, у що має намір (себе) перетворити: чи це джентльмен, або ботісатва, або ідальго. В залежності від цього формуються відповідні технічні потреби для цих трьох типів особистостей, і оскільки ці потреби повинні бути різними, у відповідності з трьома типами "проектів", то джентльмен потребує інших умов реалізації своїх потреб. Існує стільки різних "технік", скільки існує людських проектів.

Ортега висловлює припущення, що спочатку, коли ще не існувало техніки, людина являла собою лише природну істоту, тепер "технічну". Процес даної трансформації в вигляді гіпотези розглядається ним в роботі "Міф про людину без техніки". Тут Ортега створює уявний образ певного долюдського виду тварини, який існував виключно за рахунок готових продуктів природи. Виникнувши пізніше в ході невідомих науці генетичних мутацій, інтелект породив у цих тварин почуття незадоволення світо і викликав бажання створити інший, новий світ, а тому і техніку [2, с. 37].

Еволюція техніки розділяється Ортегою на три періоди, подібно до того як це мало місце у Л. Мемфорда. Першому періоду відповідає "випадкова техніка", другому – реміснича, третьому – техніка, створювана спеціалістами-інженерами і техніками. Техніка першого періоду виникає "шляхом неусвідомлюваного вірогідного усереднення числа спонтанних комбінацій, які можливі між речами. Первісна людина інтуїтивно схоплює певну технологічну комбінацію між предметами. Це дає їй можливість використовувати одну з речей або їх співвідношення в якості знарядь [4, с. 102-103].

Техніка другого порядку уже створюється спеціальною категорією людей – ремісниками, чії досягнення і винаходи зберігаються і передаються

наступним поколінням. Але це ще не є істинна техніка. Реміснича техніка більше схожа на майстерність і вміння. "Справжня" ж техніка – це технології. Вона формується лише в третій період і пов'язана з розвитком аналітичного способу мислення людини і виникненням науки Нового часу, це техніка інженерів.

Відкриття технічних засобів реалізації тієї чи іншої мети, вважає Ортега, тепер уже само стає самоусвідомленим науковим методом або технікою. В наш час людство перш за все володіє la technica, технікою в суттєвому сенсі цього терміну, тобто технологією, і тільки потім – технікою у смислі технічних устаткування. Це дозволяє людям реалізувати будь-який проект, способи його реалізації їм відомі ще навіть до того, як конкретний проект буде вибраний.

Достатньо високий статус надає техніці французький філософ і соціолог Жак Еллюль. В роботі "La technique" (Техніка) він здійснив систематичний аналіз техніки як найбільш значного соціального феномену соціального світу. На думку Еллюля, капітал уже не є пануючою силою в суспільстві, як було раніше. Замість капіталу такою силою стає техніка, яку Еллюль визначає як тотальність методів, раціонально направлену абсолютну ефективність у кожний конкретний період розвитку у всіх сферах людської діяльності.

Метою Еллюля було відкриття таких базових принципів орієнтації людства, яким був і задум Маркса, коли він створював свій "Капітал" (1867). Всі його роботи були присвячені аналізу сучасного технічного суспільства. Так, в книзі Еллюля "Техніка" перекладена на англійську мову під назвою "The Technological Society" (Технічне суспільство), проведений фундаментальний аналіз техніки, в основі якого лежить відмінність між поняттями "технічні операції" і "феномен техніки". Технічних операцій багато, вони традиційні і обмежені різними контекстами, в рамках яких вони реалізуються. Техніка ж як феномен – одна, вона унікальна і полягає в суто сучасному способі виготовлення і використання артефактів, які містять в собі тенденцію домінування над всіма видами технічної діяльності і об'єднує їх в собі. Еллюль пояснює "характерологію" феномену техніки в термінах семи ключових характерних рис сучасної техніки, якими він вважає раціональність, артефактність, самонаправленість, зростання на власній основі, неподільність, універсальність і автономність. Ці узагальнення Еллюль використовує для демонстрації того, яким чином ці риси техніки проявляються і перетворюють такі соціальні явища, як економіка, держава і – в термінах самого Еллюля – людську технологію "в сфері освіти, праці, реклами, відпочинку, спорту, медицини".

Для Еллюля фундаментальне поняття про цей новий спосіб буття у світі повинен полягати у визначенні цього нового (технічного) способу як девізу сучасності. Те, що здійснюється з допомогою техніки – це не некваліфіковане завоювання природи, а заміна нашого природного оточення оточенням технічним. Сучасна ставка техніки, її ризикована гра, яка стосується цього

нового середовища, повинна з часом стати краще, хоча б у міру можливостей.

Еллюль вносить значну долю уяви у свідомість альтернативи технічного способу буття людини у світі. Однак, на відміну від Мемфорда, ця альтернатива в інтерпретації Еллюля не є альтернативною технікою або естетично приємним міським ландшафтом. Таким чином, сформульована Еллюлем етика відмови від влади техніки не тільки прагне установлювати межі, вона ставить собі за мету також позбавлення від цієї влади і тим самим вводить нові форми напруги і конфліктів у технічний світ. Ця етика прагне повернути сучасну практику трансгресії – спроби переступити закони (вживання наркотиків, порушення різноманітних табу і т.д.) – проти такого розуміння феномену техніки, яке як раз і робить допустимим і можливим сучасні види трансгресії. Ця етика закликає привести до створення нових способів говорити і слухати одне одного, будувати будинки і жити в них; мислити, що в свою чергу, може не лише сприяти свободі ставити питання, але і привести до появи певної транстехнічної віри.

Найбільш значною фігурою у філософії техніки ХХ ст. є німецький мислитель Мартін Гайдегер. Його концепція достатньо складна для розуміння і оцінюється в літературних джерелах неординарне. Своєрідність гайдегеровської теорії техніки обумовлена його загальним екзистенціальним тлумаченням буття.

Техніка являє собою проблему щонайменше у трьох смислах. Перший смисл стосується онтологічного боку або сутності того, що ми називаємо технікою. Це початковий пункт гайдегеровської постановки питання про те, що таке техніка, сформульований в нарисі, написаному на основі курсу лекцій, прочитаних ним в 1949 році. Гайдегер відкидає традиційні відповіді, які зводяться до того, що техніка є нейтральним засобом в руках людини або людської активності. На противагу інструментальному погляду на техніку як на нейтральний засіб Гайдегер доводить, що техніка лише частина істини або одкровення, що з одного боку, сучасна техніка є одкровенням, при якому людина використовує природу, не порушуючи її природного стану, з другого – кидає їй виклик тим, що з природного матеріалу виробляє той чи інший вид енергії і, не будучи залежним від природи, накопичує і передає їх.

Для того щоб охарактеризувати сучасну техніку як "відверту", наділену особливим характером "покладання" і "виклику", Гайдегер порівнює традиційну вітряну млин з електростанцією. Кожна із технічних споруд начебто опановує природну енергію і використовується людиною для здійснення тих чи інших своїх цілей. Звільнення, перетворення, накопичення, розподіл і комутування (переключення) – таким, на думку Гайдегера, є шлях технічних відкриттів. Сучасна наука, як зазначає Гайдегер, характеризується допомогою об'єктифікації (опредмечування) природного навколишнього середовища при описанні світу в математичних термінах, при якому неминуче ігнорується сам земний характер світу, його предметність, і це

створює можливість виробництва предметів, об'єктів без справжньої індивідуальної речовинності. Гайдегер стверджує, що замість того, щоб розглянути техніку в якості прикладної науки, точніше було б розглядати науку як теоретичну техніку. Саме при такому стані справ Гайдегер піднімає питання про техніку в другому її аспекті: хто або що є причиною технічного відкриття світу як чистого об'єкту? Чи є ця ситуація, як стверджує позитивістська або антропологічна концепція техніки, результатом однієї лише людської діяльності? Чи є сучасна техніка результатом особистих або колективних рішень? Гайдегер відповідає на ці питання негативно. На його думку, "за спиною" або "на вивороті" сучасної в якості здатності відкриття стоїть дещо, що кидає виклик світові. Це дещо Гайдегер називає Gestell. Лісник, який обміряє повалені в лісі дерева, поставлений (знає він про це чи ні) деревообробною промисловістю. Він "поставлений" в "поставленості" ("замовленості") целюлози, яка викликана, в свою чергу, потребою в папері, поставляється газетами і журналами. Останні змушують суспільну думку до ковтання надрукованого, з тим щоб ця думка опинилася під владою заготовлених, "поставлених" "установок" [3, с. 141-142].

Gestell – це специфічний спосіб виявлення, який лежить в основі сучасної цивілізації, спосіб, яким реальність постає в якості "наявного стану". Гайдегер прагне закріпити загальнозначиме слово, яке у звичайному його значенні перекладається як "стійка", "каркас", "підставка" або щось у цьому роді. Gestell означає той спосіб відкриття, який визначає сутність сучасної техніки, але і сам він не має технічної природи: він є тільки тією установкою, яка лежить в самій основі сучасної техніки, перебуває в середині технічної діяльності. Іншими словами, цей термін означає технічне відношення до світу.

Ця ідея змушує поставити питання про техніку і в третьому аспекті. Ця "викличність" Gestell не лише приховує в собі попередній спосіб розкриття, але і таїть в собі і саме це розкриття, а саме завдяки цьому і з'являється неприхованість, тобто істинність. Природа або буття "приховуються", і це є той глибинний смисл, у якому сучасна техніка стає проблемою, питанням. Сучасна техніка приховує (затемнює) не лише речовинну природу речей, але і буття суцього і, в кінцевому рахунку, приховує і буття само по собі. Техніка, таким чином, не може бути зрозуміла через саму себе.

Техніка, сутністю якої є саме буття, ніколи не може дозволити людям подолати її. Це, в кінцевому рахунку, означає, що саме людина є "господарем буття" за Гайдегером. Він стверджує, що "техніка не повинна бути скинута, вона повинна бути зруйнована".

Слід зазначити, що Гайдегер начебто для того, щоб створити певну позитивну противагу цій негативній критиці техніки, в інших своїх працях знову нагадує про вже наведені види сприйняття техніки, такі як запитання, мистецтво і поезія; однак в підсумку нарису "Питання техніки"

Гайдегер достатньо чітко ставить акцент тільки на запитуванні, оскільки запитування – це благочестя мислення.

В кінцевому рахунку є, без сумніву, певний сенс у тому, чому ми ставимо питання про сутність техніки; при цьому техніка начебто сама спонукає нас ставити питання про її сенс точно так, як впевненість Євтифрона у власній правоті ледь не сама напрошується на сократівський пошук порожнечі і вад у цій впевненості. І саме це запитування сутності техніки або спроба помістити технічну впевненість в рамки філософського запитування і є серцевиною філософії техніки Гайдегера.

Висновок. Проведений нами аналіз поглядів найвідоміших представників філософії техніки свідчить про те, що техніка як предмет філософського дослідження – "це явище, яке відіграє не рядову, а особливу роль у суспільстві, і розглядається вона не в приватно-прикладному (випадковому), а у загальносоціальному (необхідному) значенні" [1, с. 23].

Техніка впливає на людину, і цей вплив різноманітний і суперечливий. Суперечливий і, зокрема, негативний техніки на культуру, духовний світ людини показав М.О. Бердяєв. Техніка, звільняючи людину, може і поневолювати її, але розвиток техніки неминучий. Завдання полягає в тому, щоб гуманізувати її роль в суспільстві, в субстратно-функціональних властивостях техніки повинні в максимальній мірі враховуватись всі соціальні потреби, властивості (в тому числі моральні, естетичні та інші) людини, аж до виробництва в перспективі індивідуальної техніки з можливістю індивідуального підбору функцій та параметрів.

Таким чином, "соціальні якості техніки" і "соціальні якості людини" не тотожні. Люди і технічні пристрої, всі створені людиною речі, являють собою різноякісні елементи комплексної суспільної системи, в якій власно соціальними якостями наділені лише люди. Якості техніки в системі людини-машини, хоча і подібні якостям людини, не є соціальними; їх правильніше було б назвати квазісоціальними. Технічна реальність як показник універсальності техносфери, по суті, пронизує всі сфери людської життєдіяльності і має всі людські виміри: соціальний, економічний, екологічний, ергономічний та інші.

Список літератури: 1. *Глозман А.Б.* Техника: сущность, содержание, логика развития. – М.: МГТУ "Станкин", 2002. 2. *Митчем К.* Что такое философия техники? / Пер. с англ. Под ред. В.Г. Горохова. – М.: Аспект-Пресс, 1995. 3. *Хёсле В.* Философия техники М. Хайдеггера // Философия Мартина Хайдеггера. – М., 1991. 4. *Ortega y Gasset.* Betrachtungen über die Technik. – Bonn, 1960. – s. 102-103.

Надійшла до редакції 15.12.07